

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Martina Gorjup

Izbrisani in banalno zlo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Martina Gorjup

Mentorica: doc. dr. Karmen Šterk

Izbrisani in banalno zlo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

ZAHVALA

Hvala mentorici za usmerjenje pri pisanju naloge.

Hvala domačim in ljubljnim, za brezpogojno ljubezen in razumevanje.

Izbrisani in banalno zlo

Teza dela je, da se je izbris oz. percepcija izbrisa ustvarila oz. se še ustvarja podobno kot se je holokavst s pomočjo konstrukcije Drugega, delovanja suverenosti ter predvsem s pomočjo nemišljenja. Da posameznik dojame izbris, ter to da se dogaja na različnih ravneh vsak dan, mora razumeti konstrukcijo Drugega, homo sacer in nacionalnost v povezavi s ksenofobijo (osredotočeno zgolj na posplošen javni diskurz po študijah Mirovnega inštituta), ki privede do vprašanja »estetske vrednosti« ter »vprašanja dialoga Drugega«, Žižkovih kontroverznih tez. Zaključek dela tako odpira iztočnice za nadaljnje raziskovanje »vrhunca estetike« sicer neizrekljivega holokavsta ali pa »t.i. nemogoča« izbrisa ter radikalnega zla, ki spremni kogarkoli v telesnega kogarkoli. Kljub časovni in prostorni omejenosti, delo teoretsko potrди nemišljenje ter banalnost zla po Arendtovi, kot ključni za delovanje grozodejstev (tako v času holokavsta, kot v in po izbrisu). Naloga je dopolnjena z izseki raziskovanj Mirovnega inštituta in daje teoretični vpogled v doživljanje izbrisanih, kot sam način raziskovanja, ter služi kot empirični prikaz naštetih tez.

Ključne besede: izbrisani, banalno zlo, drugi, homo sacer.

Erased and banality of evil

Thesis of this work is, that izbris (Erasure) or perception of Erasure has created or what still generates, is similar to what has holocaust, through the construction of the Other, with sovereignty and particularly by thoughtlessness (nemišljenja). For one to comprehend the Erasure, and its happening at various levels every day, one must understand the construction of the Other, homo sacer and nationality in connection with xenophobia (focused only on the generalized public discourse research by Mirovni inštitut), which leads to the question of »aesthetic value« and »the question of the dialogue with the Other« which are Žižek's controversial thesis. Closure of this work opens new starting points for further research for »peak aesthetics« by unspeakable holocaust or »so called impossible« Erasure and radical evil, that changes anyone in physical anyone. Despite the time and space limitations, theoretical work confirms thoughtlessness and Arendt's banality of evil, as a key for atrocity functioning (for both, during the holocaust, and as in as after the Erasure). Work is supplemented with extracts of research from Mirovni inštitut and provides theoretical insights into the experience of Erased as well as a research method, and serves as an empirical display for above listed thesis.

Key words: erased, banality of evil, other, homo sacer.

KAZALO VSEBINE

1 UVOD.....	6
2 SUVERENOST IN HOMO SACER.....	8
3 NACIONALNOST PRI NASTANKU NOVE DRŽAVE.....	10
4 BIROKRATSKI ADMINISTRATIVNI POKOL	13
5 »BANALNO ZLO« JE ENAKO »RADIKALNO ZLO«?	14
6 DRUDI, ŽID, IZBIRSAN.....	17
7 NA DRUGI STRANI IZBRISA.....	18
8 APATRIDNOST.....	20
9 NEMIŠLJENJE IN JAVNI DISKURZ.....	21
10 SKLEP.....	23
11 LITERATURA.....	25

1 UVOD

Motivacija za pisanje diplomske naloge s tematiko banalnega zla ter izbrisanih temelji na dejstvu, da mineva že dvajset let od izbrisa, ki šele zdaj, s potrditvijo Velikega senata Evropskega sodišča za človekove pravice¹, počasi dobiva sodni epilog. Pred dvajsetimi leti 26. februarja 1992, so slovenske oblasti iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije izbrisale 25.671 ljudi, ter jim odvzele vsakršen pravni status.

Tematiko banalnega zla sem spoznala v okviru seminarske naloge pri predmetu Socialna in politična antropologija, v času študija pa so se mi povezave med razumevanjem procesa administracije ter razumevanja žrtev tako na strani holokavsta kot izbrisa zdele zanimive za nadaljnjo analizo.

Analiza poteka skozi Hannah Arendtove teorije banalnega zla ter administrativnega pokola, ki temelji na njeni študiji Eichmannovega procesa. V analizo sem poskušala vplesti kar se da raznolike teorije ter ključno kritično razmišljanje nekaterih avtorjev kot je Agamben, ter jo zaključiti z kontroverznimi, tezami Slavojja Žižka. Izbris je tema, ki je v slovenski intelektualni sredini resnično podrobno opisana (Mirovni inštitut) in povezava izbrisa z nemškim administrativnim ustrojem, bi verjetno bolj ustrezala kakšni bolj obsežni in poglobljeni analizi, vendar sem poskušala zaobjeti najpomembnejša dejstva. Omejitev je zagotovo čas za prebiranje literature, ki sem ga poskušala uskladiti z drugimi študijskimi obveznostmi, kot tudi manjkajoč poglobljen empirični del, ki sem se mu, zaradi omejitve obsega in časovnega okvira, odrekla. Citati in koncepti, ki jih navajam iz angleških del so lasten prevod, v prevodih so posledično lahko napake, katerim sem se poskušala izogniti. Za razumevanje izbrisa, so mi bile v veliko pomoč publikacije Mirovnega inštituta. Metodologija naloge je kritična ter komparativna analiza virov. Naloga od bralca pričakuje poznavanje tematike izbrisa in holokavsta.

Ključna teza naloge se razvije preko očitne banalnosti, preko vzvišene nacionalne zaznave novonastale države vse do homo sacra ter administrativnega pokola, kot sada ksenofobije, in vse do zaključka. Teza banalnosti zla se potrdi, saj lahko potegnemo vzporednico med vsemi zli dogodki, ne glede na obseg in grozovitost.

---

¹ Veliki senat Evropskega sodišča za človekove pravice je v sodbi, z dne 26. junija 2012, v zadevi Kurić in drugi proti Sloveniji potrdil, da je Republika Slovenija kršila pravice izbrisanih. Potrdil je prvostopenjsko sodbo, poleg tega pa je ugotovil tudi kršitev 14. člena Evropske konvencije o človekovih pravicah (prepoved diskriminacije), saj so bili izbrisani kot nekdanji državljani SFRJ obravnavani manj ugodno kot tisti, ki so imeli status tujca.

To je banalnost v izvedbi pokola na administrativni ravni ter vprašanje replike Drugega (ter njegove okolice) nad katerim se grozovitost dogaja.

2 SUVERENOST IN HOMO SACER

Carl Schmitt je označen kot avtor enega izmed najsramotonejših dokumentov antisemitske literature (Holzhauser v Schmitt 1994, 13), sicer pa predvsem znan po vezanju diktature in demokracije. Kriza moderne države naj bi bila v demokratični volji (negativno nepredvidljivega) ljudstva, ki bi lahko ukinila državo ter institucije. »Totalitarni vodje, dokler so živi, obvladujejo in se zanašajo na podporo množic prav do konca /.../ Hitlerjev vzpon na oblast je bil legalen v pomenu vladavine večine« (Hayes v Arendt 2007, 388). Schmittova teorije izhaja iz pomena suverenosti neke družbe, države. »Definicija suverenosti, ki izhaja iz tez Bodina, je nastala iz spoznanja, da je treba glede na stvarni položaj vedno znova delati izjeme od splošno veljavnega zakona in da je suveren tisti, ki odloča o izjemah« (Schmitt 1994, 39). Doda tudi, da je »suveren tisti, ki odloča o izjemnem stanju« (Jalušič v Schmitt 1994, 21), torej o stanju, ki je izven političnega reda, a zavrne tezo Hobbesa, da državna diktatura, prevzame oblast in ustvari zakon ter red v negotovosti. »Suveren je hkrati znotraj in zunaj pravnega reda« oziroma »jaz suveren, ki sem zunaj zakona, razglašam, da ni nekega zunaj zakona« (Agamben 2004, 25).

A vendar, če je izjema izključena iz reda, norme, se državna moč lahko vzpostavlja le skozi to izjemo. Državna oblast, suveren se obnavlja in ohranja skozi izjemno stanje, če pa želimo preučevati splošno normo pa moramo pravzaprav razumeti izjemo. »Zakon, prepoved, ki ohranja in regulira družbeni red, svojo moč črpa iz tistega, kar izključuje« (Homer 2005, 58). Torej, suveren po Agambenu skozi izredno stanje ustvarja in sodeluje, »zagotavlja situacijo, ki jo pravo potrebuje za svojo veljavnost« (Agamben 2004, 27).

Agamben je razvil »izredno stanje, ko gre za ukinitve vladavine zakona v imenu zakona samega« (Žižek 2004, 124–125), v tistem, ko »država proizvaja kot svoj objekt golo življenje«, to je takrat ko ima »suverena oblast pravico, da brez omejitev razpolaga z življenjem svojih podložnikov« (Žižek 2004, 124–125), vendar pa golo življenje ni preprosto zunanje vladavini zakona, pač pa je proizvedeno s samo-nanašajočo se ukinitvijo vladavine zakona v imenu zakona samega. »Ko je po zaslugi distanciranja objekte, ki so predmet birokratske operacije, mogoče zreducirati na niz kvantitativnih meril in so nanje zares

zreducirani /.../ zreducirani na golo enoto brez kvalitativnih lastnosti in so izničeni kot potencialni subjekt moralnih zahtev« pravi Bauman (v Lipovec Čebtron in drugi 2011, 202).

Izbris je za novo nastalo državo, kar je Slovenija v času izbrisa bila, kot »koncept izjeme«, ki izhaja iz razmer izrednega stanja. »Gre za suspenz temeljnih pravic posameznika. Izjema je vrsta izključitve, je posamezen primer, ki je izključen iz splošne norme. Vendar ta izjema ostaja v odnosu z normo, odnos izjeme je odnos izobčenja. Posameznik, ki je izobčen, postavljen zunaj zakona, je izpostavljen in ogrožen na meji, kjer se življenje in pravo pomešata. Kot trdi Agamben, »življenje na tem mestu, mišljeno kot golo življenje, pomeni imeti pravico le do življenja« (v Lipovec Čebtron in drugi 2011, 115).

Ali kot pravi Eagleton: »Veljavna politična ureditev namreč sublimira teror, ki je prvotno sodeloval pri njenem nastajanju; in ime za to krutost je zakon in red« (Eagleton 2008, 64). Agamben (v Lipovec Čebtron in drugi 2011, 174), označi »suspenz pravic posameznikov, kjer avtoriteta, ki se odloči za tovrstna dejanja dokaže, da ne potrebuje prava, da bi ustvarila pravo«.

Povezanost oziroma strukturno analogijo Agamben opredeli z besedami »suveren in homo sacer sta simetrični figuri na obeh skrajnih mejah ureditve, ki imata enako strukturo in sta v korelaciji v smislu, da je suveren tisti, glede katerega so vsi ljudje potencialno homines sacri, in homo sacer je tisti, do katerega so vsi ljudje potencialno suvereni« (Agamben 2004, 95). Če povzamem pomen suverenosti na primeru izbrisanih, so le ti s samo-vzpostavitvijo nove države postali homo sacri (oz. v primeru nove Arijske države, Židi) »življenje, ki se sme ubiti in se ne da žrtvovati« (Agamben 2004, 17) in je hkrati zunaj in znotraj pravnega reda.

Gre za subjekte, ki so še vedno pod vplivom prave države, vendar izgubijo pravni status v smislu pravic, ne pa obveznosti. Z izbrisom so posamezniki bili postavljeni »v t.i. liminalno stanje², kar je ena izmed stopenj obredov prehoda«, pomeni pa »pojavnosti vmesnosti«, »med prostora«, »biti vmes«. Bili so v »ne-prostoru« in v »ne-času«, »onkraj vsakršne meje« in torej niso obstajali kot družbeni in politični subjekti (Lipovec Čebtron in drugi 2011, 361). Gregorič (v Lipovec Čebtron in drugi 2011, 361) tezo še stopnjuje, da »telesa izbrisanih so živa«, a jih »ni mogoče preklicati v življenje, zato so mrtva, pohabljena, razdrta in razcapana po okostju nove, suverene države Slovenije«. Naključje, Židom so pred transportom v

---

² Lipovec Čebtron (v Lipovec Čebtron in drugi 2011, 70) opiše s teorijo obredov prehoda avtorja Arnolda van Grennepa, ki »ločitev od izvornega, predhodnega okolja« imenuje del »predliminalnega stanja, liminalno stanje preveva izolacija od družbene realnosti, postliminalno stanje pa prinaša sprejem v novo okolje/kulturo«.

taborišča kot prvo vzeli dokumente. Gregorič (v Lipovec Čebren in drugi 2011, 172) opredeli izbrisane kot »neobstoječe«, torej »so živi, pa ne bi smeli obstajati, vsaj ne v tem prostoru, zato postanejo neobstoječi. Kot taki pa so nevidni. Pa klub vsemu odvečni. Motijo siceršnjo »urejenost« sistema. Izstopajo čeprav niso izstopili po lastni volji«. Čebren Lipovec to povzame z besedami, da so izbrisani z izbrisom postali »nelegalni migranti znotraj meja lastne države« (Lipovec Čebren in drugi 2011, 70).

3 NACIONALNOST PRI NASTANKU NOVE DRŽAVE

Nacionalizem, v nasprotju z rasizmom, raziskovalka Mirovnega inštituta Bajt, trdi da »drugega najprej asimilira oziroma to vsaj poskuša storiti s (bolj ali manj prisilno) homogenizacijo nacionalne skupnosti znotraj meja nacionalne države«, Slovenija pa gre z razumevanjem »politik pripadnosti« v državi še dlje, saj se je »državljanstvo opredelilo na ravni etičnosti in ne ozemlja« (v Kogovšek in drugi 2010, 197).

Ideologija po Žižku »ne da ponudi pobeg od naše realnosti, ampak ponudi družbeno realnost samo po sebi, kot pobeg iz travmatičnega, realnega jedra« (Homer 2005, 114), kar poveže z etičnimi spopadi na Balkanu. Po psihoanalizi obstajata dve strani, dobra ter slaba, vsake fantazme, kar pokaže na primeru totalitarizma. Dobra kot utopična stran, fantazma o popolni enotni harmonični skupnosti ter obratnem, fantazma o zarotah ter grožnji, ki bi ustavila to utopičnost. »Konceptualni Žid«, kot ga poimenuje Žižek (v Homer 2005, 61), mora biti izumljen ter vzdrževan. Kar se sklada z idejo o »izbrisu« ter zaslužno »izbirsanimi« kot tudi o korelaciji, da populacija legitimira nadzor in represijo.

»Energija nacionalnega je večja od energije mita razrednega boja« (Schmitt 1994, 66) oziroma, v primeru da bo nacionalna homogenost premagala razredno. To vpliva da se nacionalna homogenost ne bi morala vzpostaviti brez, da bi suverena oblast izključila skupino ljudi. S tem, da so izključili izjemo, so pokazali normo ter ohranili red. Schmitt opredeljuje »kolektivne odločitve, ki jih sprejemajo nepredvidljivi (možnost izjeme) ljudje (človek kot zlo bitje)« (Schmitt 1994, 24). Bajtova še poudari, da »nacionalna identiteta nima pomena sama po sebi, ampak ko je soočena z drugimi narodi« (v Kogovšek in drugi 2010, 203). Izjema, ki potrjuje normo, o homogenosti nove Arijske države ali pa Slovenije, je izbris skupine ljudi, ki ne priznava homogenosti. »Politično ne bo izginilo s sveta, ker neko ljudstvo nima več moči ali volje, da bi se obdržalo v sferi političnega. Pač pa izgine le neko šibko ljudstvo« (Schmitt

1994, 105). Žižek opiše to kot »načelo izključevanja« (Žižek 2004, 165). Židi so bili razumljeni kot grožnja državnemu redu. »Bolj je režim avtoritaren, tako večja mora biti zaznavna grožnja« (Homer 2005, 61).

Agamben, ki izhaja iz Focaulta, v 18. stoletju opredeli »državo kot tisto, ki prevzame skrb za golo preživetje biološkega telesa svojega prebivalstva /.../ politika pa postane t.i. »biopolitka«, ki se kaže kot »urejevalna kontrola nad telesom prebivalstva« (Kutoš v Agamben 2004, 232). Trenutek, ko življenje postane »vložek računov oblasti, zaznamuje začetek biološke modernosti« (Agamben 2004, 233). »V pokolih pa tudi množičnih orgijah je vsakdo le nadomestek za vsakega drugega« (Eagleton 2008, 27). Proces poimenuje abstraktna logika modernosti, torej gre za identiteto, ki staplja posameznike v neko enotnost. Eagleton ponazori moč presežka, ki ga ima Dioniz, v povezavi s terorističnimi napadi, ki človeka prikrajšajo za »umreti«, za to kar so. Umreti za človeka kar so, zase, ne za druge.

Schmitt, pa svojo teorijo političnega gradi na odnosu sovražnik proti prijatelj. Sovražnika, po njegovem, politično ni treba osebno sovražiti, zato ker gre za javnega in ne osebnega sovražnika. »Politični sovražnik ni nujno moralno zel ali estetsko grd /.../ je samo drugi, tujec, in za njegovo bistvo zadostuje, da je v nekem zelo intenzivnem smislu eksistencialno nekaj drugega in tujega, tako da so v ekstremnem primeru mogoči z njim konflikti« (Schmitt v Zorn 2002, 22). Izbrisani so bili v javnem diskurzu ovrednoteni kot »notranji sovražnik«, konstrukcija javnega sovražnika pa je bila zakrinkana v »nekdanje vojaške osebe, oficirje« (Lipovec Čebren in drugi 2011, 110) kot »izdajalce slovenskega ljudstva« ter »saboterje slovenske države ter nacionalnih interesov« (Lipovec Čebren in drugi 2011, 111).

Kontradiktornost antisemitizma oz. antijudizma, kot ga ponazori Homer na primeru imigrantov v Angliji, lahko prenesemo na izbrisane. Predstava je podkrepljena z javnim diskurzom o izkoriščevalcih sistema, ki naj bi bili večinoma vojaški predstavniki, kateri niso želeli osamosvojitve Slovenije ter po drugi strani priseljencev, ki želijo postati državljani Slovenije in nič prispevati za to. Homer po Žižku antisemitizem opredeli kot »grožnjo državi« (Homer 2005, 60), primer je npr. nacistična propaganda, doda pa še pomen »superega« ter poudari, da nova država, v primeru Hitlerja Arijska država (oz. in v primeru pomladne Slovenije, Slovenija), ne more biti izpolnjena, če Drugi Židi ne umrejo oz. se zgodi izbris. »Mehanizem razločevanja namreč omogoča pozitivno samo ovrednotenje »pravih Slovencev« v nasprotju z izbrisanimi, ki so primarno dojeti kot »ne-mi«, torej kot Drugi, kot tisti del »izven nas«, ki je slabši od »naše« skupnosti«, pravi Bajt (v Kogovšek in drugi 2010, 206).

Kar pa sovpada s pomenom suverenosti ter homo sacra. Vrednotenje ter kontradiktorna percepcija se v Goebbelsovi propagandi kaže tudi na način reprezentacije Žida kot insekta, ki se ga je treba hitro in učinkovito znebiti in po drugi strani kot »zažiralca« sistema, ki krivično zaseda visoke položaje v družbi. Tukaj lahko potegnemo vzporednico z nedolgo nazaj spremenjenim imenom institucije »za odstranjevanje tujcev« v zdaj novo ime »Center za tujce«. Tujci, ki zažirajo socialni sistem dobrih državljanov, ki plačujejo davke ter tujcev, ki zasedajo naša delovna mesta. »Dualni proces se dogaja ob razčlovečenju (dehumanization) po drugi strani pa ga obkroža višanje moči in energije drugega« (Homer 2005, 61). Na tej točki lahko govorimo o »procesu nadvlade superega«, ki očita izbrisanim ali po Žižku Židom, da jemljejo neko pravico drugim, v primeru Židov kot bogati, močni in vplivni »nas depriviligirajo za naš pravičen položaj v družbi« (Homer 2005, 61).

Raziskovala Veronika Bajt³ izbris opredeli kot »izraz nacionalizma par excellence« (v Kogovšek in drugi 2010, 193), saj ne pomeni zgolj nekega ekscesa kratenja človekovih pravic« /.../ temveč, da je izbris v svojem bistvu pravzaprav logični in sestavni del nacionalne države, ki se umetno homogenizira, torej vzpostavlja kot država nekega naroda in za neki narod« (v Kogovšek in drugi 2010, 193). Doda še, da je izbris običajne prakse marginaliziranja diskriminacije in stigmatizacije Drugih nadgradil z »ekskumnikacijo sui generis«, kar v opombi razloži z dejstvom, da pripadniki drugih narodov nekdanje Jugoslavije, ki so postali slovenskih državljanji, v vseh letnih niso podprli izbrisanih. S tem potrdi, da izbrisani ne pripadajo nikomur in nikamor, le ta praksa pa je »čez noč poenotila slovensko nacionalno državo« (v Kogovšek in drugi 197, 2011).

Spoznanje, da je »realnost nedosegljiva«, oziroma da vedno nekaj uide subjektu, kar privede do konflikta ter do spoznanja da Drugi ne obstaja, kar je za subjekt oziroma posameznika »travmatični dogodek« (Žižek v Homer 2005, 113). Socialno-ideološka fantazma pa služi kot maska tej travmi in jo naredi znosno. Lacan ta ključni trenutek opredeli kot »srečanja z Realnim«, medtem ko ga Žižek opredeli kot »osnovni antagonizem vseh družb«. Vse družbe so zasnovane na travmatični izkušnji družbenega konflikta, čigar fantazma služi kot sredstvo za prekrivanja antagonizma. »Ideološko je družbena realnost katere eksistenca implicira na nepoznavanje svojega bistva /.../ bistvo pa je prav ta barbarski konflikt, ki mora biti zatrt, da se družba lahko legitimira kot naravna, miroljubna, demokratična in razvijajoča se« (Žižek v

---

³ Veronika Bajt, doktorica sociologije, je raziskovalka na Mirovnem inštitutu, kjer sodeluje pri več projektih v okviru nacionalizma, ksenofobije in rasizma, migracije, diskriminacije ter konstrukcija nacionalnih identitet.

Homer 2005, 113). Žižek, to opisuje z načelom »izključevanja«, kjer »znotraj vsake družbe antagonizem deluje kot načelo izključevanja neke serije akterjev iz legitimnega družbenega telesa /.../ somoorganizacija izključenih radikalno drugačna od tistih, katerih identiteta lahko vstopa v legitimno družbeno telo« (Žižek 2004, 165), kar pojasnjuje suverenost ter utopične ideje o nacionalni homogenosti.

4 BIROKRATSKI ADMINISTRATIVNI POKOL

Raziskovalka Zorn⁴ se v svoji študiji sprašuje »kako je mogoče da so zaposleni na upravnih enotah izvajali administrativno čiščenje, če so vedeli, da je to etično sporno?« Poudari, da tudi vprašanje »zakaj so uradniki zavestno zbrisali ljudi, ljudi, za katere so vedeli, da že več let živijo v Sloveniji?« (v Lipovec Čebren in drugi 2011, 234). Mislim, da je odgovor precej banalen ter povezan z birokratičnimi mlini nemišljenja. »Množični izbris stalnih prebivalcev Slovenije iz državnih registrov ne bi bil mogoč brez poslušnega birokratskega stroja, podmazanega s komaj prikritim nacionalizmom« kot pravi Mekina (v Lipovec Čebren in drugi 2011, 175).

»Zakon je prostor, kjer se revolucionarni gnev, ki je porodil družbo, naposled udomači, ..., zločinec je postal policaj« (Eagleton 2008, 64). Kot je zakon vedno na strani zmagovalca volitev. Ko govorimo o delovanju birokratskega aparata, spomnimo na zagovor Eichmanna, ki se opiral na trditev, da je delal za državo in opravljal le »državna dejanja, za katera ni pristojna nobena druga država«, da je bila njegova »dolžnost ubogati« ter da je po Servatiusovih besedah, zagrešil dejanja, »za katera si odlikovan, če zmagaš in poslan na vislice, če izgubiš« (Servatius v Arendt 2007, 34).

»Moč sovraži šibkost, saj jo opominja na njeno lastno krhkost« (Eagleton 2008, 143), oz. Nürnberška sojenja so vpeljala »novi tip zločinca, ki je v bistvu »hostis generis humani«, svoje zločine opravil v okoliščinah, v katerih praktično ne more vedeti ali slutiti, da dela kaj narobe« (Arendt 2007, 318), saj je »deloval po zakonu« saj v primeru nacizma. Vendar v primeru izbrisanega definiranega zakona kot je bil Hitlerjev ukaz, z »zakonsko močjo« (Arendt 2007, 37) ni bilo, zato tudi kazen ne more biti izrečena, ali huje, izbris se ni zgodil. Pravice, ki so dane z zakonom, da bi ščitile tiste, ki potrebujejo moč zaščite pa posledično tudi ne. Še več, Ustavno sodišče Republike Slovenije je (že) leta 1999 izbris razglasilo kot protiustaven,

---

⁴ Doktorica sociologije Jelka Zorn, ena prvih raziskovalk izbrisa, raziskuje na področju izbrisa in migracij.

kot najhujšo obliko kolektivnega kršenja človekovih pravic. Replike oz. verodostojnost v javnem diskurzu pa tematika dobiva šele po potrditvi prvostopenjske sodbe Evropskega sodišča za človekove pravice letos junija. Kant, po Eichmannu »za domačo rabo malega človeka« (Arendt 2007, 162), pravi, da naj človek stori več kot le upoštevanje zakona, da naj gre onkraj zakona ter lastno voljo poistoveti z virom iz katerega je zakon izšel, ali kot Kantov praktičen um poimenuje Hans Frank (v Arendt 2007, 161) »kategoričnega imperativa v tretjem rajhu«: »deluj tako, da bi Hitler tvoje dejanje odobral, če bi vedel zanj« (Arendt 2007, 161) oziroma kot ga je v zagovoru, ki so ga sicer večinoma sestavljale ponavljajoče krilatice, opredelil Eichmann, »da mora biti načelo moje volje vedno tako, da lahko postane načelo splošnih zakonov« (Arendt 2007, 161). Načelo volje, pa bi moralo delovati tako, da ne bi samo izpolnjeval voljo, ampak da bi moralno voljo sam moral predvideti.»Eichmann, ki je vztrajal pri tem, da ni bil samo izvrševalec ukazov, ampak zakona, je po mnenju Hannah Arendt uganil, da je šlo pri njegovi vpletenosti v kolektivni zločin za veliko več kot zgolj za uboganje ukazov in poslušnost, namreč za inverzijo zakona samega, ki je vse spremenila v potencialne zločince, njega samega pa naredila za normalnega« (Jalušič 2009, 170).

Arendt (v Lipovec Čebren in drugi 2011, 121) opredeli pojem »administrativni pokol«, ki naj bi storilec omogočal »ne samo zanikane namerne povzročitve škode svojim žrtvam«, ampak tudi trditve o lastni nedolžnosti. Posameznik, ki deluje v tem administrativnem pokolu se »lahko počuti povsem nedolžnega glede posledic svojih dejanj«.

Zgodbe izbrisanih pričajo o administrativni nadvladi, primer le-tega je družina Dabečić (v Lipovec Čebren in drugi 2011, 236). Pripovedujejo, da so na koprsko upravno enoto v roku oddali svoje prošnje za državljanstvo; kjer so uradniki prošnjo sicer sprejeli, pozneje leta 1992 pa so jim sporočili, da so jo »dali v predal«, torej, dokumentov niso poslali na Ministrstvo za notranje zadeve, posledica pa je bil izbris celotne družine.

Praksa iz zgodbe⁵ Aleksandre, se je izkazala, da je bilo uradnikom vseeno, ali je naslov, ki so ga potrebovali za pridobitev dovoljenja za bivanje v Sloveniji, pravi ali izmišljen. Bistveno je bilo to, da so zadostili pravilu, da mora imeti tujec naslov najprej v tujini, da lahko biva v Sloveniji. Druga osebna pripovedovanja pa npr. govorijo tudi o pomoči uradnice, ki je

---

⁵ Lipovec Čebren in drugi 2011, 303-316: Prepoznala jo je Makedonija (Avtorice: Nika Halas, Urška Bergant in Aleksandra); tudi Lipovec Čebren in drugi 2011, 201-232: Aišin Gardaland (Avtorice: Monika Smodiš in Aiša).

delovala proti zakonu⁶, ko je poskušala pomagati. Bajt sklene, da se »neinformiranost uradnikov glede izbrisa (se) kaže kot neprofesionalnost, saj so uradniki tisti, ki nosijo odgovornost ne le pri izbrisu, temveč tudi pri reševanju pravne situacije izbrisanih« (v Kogovšek in drugi 2010, 197).

5 »BANALNO ZLO« JE ENAKO »RADIKALNO ZLO«?

Radikalno zlo je, po Žižku, tisto »nepredstavljivo zlo«, npr. holokavst ter gulag, »samo Dobro pa je odsotnost Zla, distanca od Zle Reči«, torej zlo, ki nima nobene pozitivne substance (Žižek 2004, 154). Zlo, ki izvira iz anonimne birokratske logike oz. po Chomskyyu kot »nevidni zaupni sodelavci«. Žižek tezo ovrže na primeru terorističnih napadov in na primeru Markiz de Sada, ki ju lahko opišemo zgolj z radikalnim zlom. Radikalno zlo lahko definiramo kot »proizvodnja odvečnosti človeka in ukinitve pluralnosti v podobi »golih ljudi« v uničevalnih taboriščih« (Jalušič 2002, 25). Podobno definicijo lahko najdemo tudi pri Arendtovi: »Kaj je radikalno zlo v resnici, ne vem, zdi pa se mi, da ima nekako opraviti z naslednjimi fenomeni: vzpostavljanje odvečnosti ljudi kot ljudi, ne njihovo uporabljanje kot sredstva, kar pusti njihovo človeškost nedotaknjeno, prizadene le njihovo človeško dostojanstvo, temveč napraviti jih za odvečne ljudi« (Arendt v Jalušič 2002, 41).

V pričevanju izbrisanega R.N. (Dedić 2003, 119) ki je opisano po pripovedovanju, da ga je policija v svojem delu pri popisu nalog zabeležila kot »zakoniti izgon tujca«, kjer gre zato, da ga morda sploh ne bi izgnali ali ga npr. izpustili da gre naslednji dan domov. Zakon se je izvrševal in on je bil tujec, pomen je zgolj »simbolno sporočilo bi ostalo: določena skupina ljudi je odvečna in očitno nima pravice živeti v Sloveniji« (Dedić 2003, 119).

Žižek zlo razdeli na »totalitarno idealistično zlo, ki izhaja iz najboljših namenov, revolucionarno nasilje; avtoritarno zlo, katerega cilj je korupcija in oblast, teroristično fundamentalistično zlo, ki teži k ne usmiljenju, prizadevanju masivne škode, namenjeno, da povzroča strah in paniko ter arendtovski banalno zlo, ki ga izvajajo anonimne birokratske

---

⁶ Lipovec Čebren in drugi 2011, 48-64: Zgodba, Parfumi, prerokovanje in biogradnja (Avtorji: Katarina Gunde, Katja Tegelj in Danko).

strukture« (Žižek 2004, 150–151). Arendtovsko zlo oz kar Arendtova poimenuje »banalno zlo«, se je pokazalo »ob poskusu spremembe države v tekoč birokratski stroj, ki napravi ljudi za odvečne« (Arendt 1996, 31). Grozljivost zla se kaže v »banalni normalnosti Eichmannna« in »njegovi brez motiviranosti« (Arendt 1996, 352), ki ovrže tezo o monstrumih, ki so delovali v tretjem rajhu in opredli zlo kot »navadnega človeka«, ki ne misli, ampak izpolnjuje višjo voljo. »Nemišljenje predstavlja neko posebno mentaliteto, ne odsotnost racionalnega in instrumentalnega mišljenja, temveč odsotnost razsodne zmožnosti, sposobnosti same imaginacije, ki onemogoči razsojanje, ne pomeni torej odsotnosti »vednosti« in znanja« (Jalušič 2009, 65–66). Oseba ve kaj počne, saj to počne z namenom (npr. izpolnjevanja ukaza, zakona).

Zorn, se sprašuje kako je mogoče, da nihče ni protestiral in da so ne le uradniki ampak tudi sorodniki, prijatelji, sosede mirno spremljali »izgone«. Sledi Baumanovi razlagi, kjer našteje tri možne razloge, da je bilo možno »sistematično kršenje človekovih pravic zato, ker je prvič, izbris prišel »od zgoraj«, iz enega od glavnih organov oblasti, Ministrstva za notranje zadeve, drugič, dela in naloge »implementacije izbrisa« so bile rutinirane, uradniki so se morali držati »zakona«, ter tretjič, žrtve kršenja pravic, torej žrtve izbrisa so bile dehumanizirane (s pomočjo rasističnega diskurza, ki je skušal dehumanizirati Neslovence)« (Zorn 2002, 18).

Nadrealistična vrsta blaznosti, kot jo skozi novodobne poizkuse opredeljevanja ameriške javnosti Eagleton strni v definicijo neke »topoumne teorije«, »razlagati, zakaj se kdo obnaša tako, kot se, že dokazovati, da ne bi bil mogel ravnati drugače in je potemtakem odvezan vsake odgovornosti« (Eagleton 2008, 137), kar se sklada z besedami Eichmanna, ko se v svojem zagovoru želi izogniti krivdi, z argumentom, da je moral tako delovati. In prav s tem potrди tezo banalnega zla.

Uradnik v raziskovalni nalogi Petre Hamer (izsek objavljen v Lipovec Čebren in drugi 2011, 100), je od leta 1980 zaposlen na isti upravni enoti in je izbris spremljal od začetka: »Mi javni uslužbenci, uradne osebe, moramo upoštevati zakone /.../ samo v vseh primerih gledaš tudi na ljudi. Potem pa imamo vedno na tehtnici zakone in dobrobit ljudi. Po najboljših močeh se trudimo, da ne škodujemo ne ljudem ne zakonu. Ko smo se pogovarjali med sabo o tem problemu, sem jaz rekel, da bomo še enkrat dobili to vrnjeno, in glej, kaj se zdaj dogaja. Sicer nič ne gre na nas direktno, ampak vseeno. Mi smo samo upoštevali zakone. Jaz na delovnem

mestu ne rabim razmišljat s svojo glavo, ne smem upoštevati svojih čustev, me razumeš? Kot sem ti že prej povedal, upoštevati moram zakone in se ravnati po njih.« (Lipovec Čebtron in drugi 2011, 100). Zaviršek⁷ je poudarila, da je »poleg odkritega sovraštva, ki je redko, pogostejše nevidno in nenamerno sovraštvo, ki se kaže v opustitvi etične dileme oz. v tem, da ljudje, ki so priča krivicam in zlorabam, ne reagirajo« (Zorn 2003, 19). Delovanja ne definira kot sovraštvo ali pa diskriminacijo, temveč »odobravajo način razmišljanja, ki se skriva za administrativnim zatiranjem«.

»Zlo je ponarejen obstoj, ki se bohota v nebivanju, saj se lahko počuti živega le v dejanju uničenja« (Eagleton 2008, 142). Kant z definicijo radikalnega zla, opredeli zlo v svoji najčistejši obliki, zanj se »odločimo namerno, zavestno«. Ta naj ne bi vseboval funkcije koristnosti in tudi ni nujno največje možno zlo, ampak ga dignostificira namerno dejanje« (Božovič in drugi 1991, 163). Žižek (v Cox 2001, 1) to opredeli kot, da smo »v Kantovi etiki, odgovorni za to kar poimenujemo naša dolžnost (duty). Moralni zakon ni nekaj kar nas bi odrešilo vseh odgovornosti za naša dejanja, ampak tudi nas ne odreši za principe po katerih se obnašamo«, doda tudi, da radikalno zlo po Kantu sestoji iz dveh stvari, »prvo, da je naš naklon edini, ki determinira vzroke za naša dejanja, ter drugo, da se smo pristali na to, da naši nakloni funkcionirajo kot edini možni motivi za naša dejanja«. Naš naklon (inclinations) je ekskluziven kriterij za neko dejanje. Dejanja so lahko legitimna in ne nujno slaba. Če povzamemo, »v svetu, ki so ga ustvarili nacisti, je bil razum sovražnik moralnosti /.../ logika je zahtevala privolitev v zločin« (Bauman 2006, 275), kar pa lahko prenesemo tudi na izbris. Sprevržena logika pri kršenju človekovih pravic je razlikovanje med »krivimi ter nedolžnimi žrtvami« kot to definira Jalušič (v Lipovec Čebtron in drugi 2011, 99). Domnevno krive žrtve, ki so javno ovrednotene kot zlovesče in proti slovenske je dovoljeno diskriminirati. Kot povzame, »njihova demonizacija in dehumanizacija obrne razmerje med storilci in žrtvami. Storilci, (v našem primeru birokrati) postanejo žrtve, zlobnih in zvutih nelojalnih prebivalcev, ki naj bi bili nevarni sovražniki ljudstva in države, ne pa »navadni« ljudje, sklene Jelušič (v Lipovec Čebtron in drugi 2011, 99).⁸

---

⁷ Darja Zaviršek, 2000. Analiza psiholoških odzivov ljudi na neenakost, izključevanje in krivice.

⁸ Po podatkih Ministrstva za notranje zadeve je bila 195 osebam zavrnjena vloga za pridobitev državljanstva po 40. členu iz razloga nevarnosti za varnost ali obrambo države (Dedić 2003, 57).

»Pogosto se je izključevanje kljub grozovitim posledicam kazalo kot povsem »nedolžni«, birokratski »ukrepi«, ki so bili nujni v času po obsežnih strategijah etničnega čiščenja in uporabe terorja v velikem delu nekdanje države« (Jalušič 2009, 105). Torej, podobno sklene raziskovanje delovanja uradnikov »ukrepe je vedno spremljal isti diskurz samoviktimizacije pregovorno nedolžnih in iskrenih narodov.« (Jalušič 2009, 105)

6 DRUGI, ŽID, IZBIRSAN

Družbena-ideološka fantazma, kjer je pomemben koncept Drugega, ki uživa višjo stopnjo uživanja kot naša celotna eksistenca, ter pomen »gledati kako Drugi trpijo, je užitek, ki ga prekaša le povzročanje trpljenja« (Nietzsche v Eagleton 2008, 56) /.../ ampak je treba dodati da »ni mogoče najti ugajanja v grozi, ko jo je treba vzeti zares« (Kant v Eagleton 2008, 57), ko trpi Drugi in je zlo estitizirano in je opazovano od daleč, se lahko občuduje.»Izkušnja holokavsta navaja nevarnost, ki je inherentna v današnji industrijski družbi, procesa, v katerem se navadimo na moralno brezbriznost do akacij, ki niso neposredno povezane z našo lastno sfero izkušnje« (Baumann 2006, 289).

Bajt izbris opredeli kot (v Lipovec Čebren in drugi 2011, 72) »posledica konstrukcije slovenske nacionalne identitete v okviru vzpostavljanja samostojne državnosti«. Izbrisani tako niso imeli možnosti izbire, »identiteta tujca oziroma drugega jim je bila preprosto določena«. Spomnimo tudi na ljudski referendum.⁹ Arendt (v Dedić 2003, 90) opiše, da je »bistvena kršitev človekovih pravic prav v tem, da so pogoji taki, da se ljudje sploh ne morejo boriti za svoje pravice: da nimajo nobenega statusa oziroma prostora v svetu, iz katerega bi bila njihova mnenja pomembna in delovanje učinkovito«.

Drugega Žižek poskuša opredeliti na teoriji Sartra ter Hegla, ko Drugega opredeli na »imaginarnega Drugega, meni podobni ljudje, moji soljudje, s katerimi sem vpet v zrcalno razmerje tekmovalnosti« ter »veliki Drugi, kot substanca naše družbene eksistence, brezosebni niz pravil, ki urejajo naše sobivanje« ter »Drugim qua Realno, nemožna Reč«, »nečloveški partner Drugi, s katerim ni mogoč noben simetrični, s simbolnim redom posredovan dialog«, najbolj pomembna pa je korelacija, ki »Bližnjik kot Reč pomeni, da pod bližnjikom kot mojim podobnikom, mojo zrcalno podobo, vselej preži brezdanje brezno

---

⁹ Ustavno sodišče je referendum nekajkrat sicer uspelo prepovedati, vendar je leta 2004 bil izpeljan referendum o Tehničnem zakonu, ki naj bi uredil pravice izbrisanih. Na njem so volilni upravičenci z 31,45 % volilno udeležbo s kar 94,68 % glasovali proti sprejemu zakona.

radikalne Drugosti, pošastne Reči, ki je ni moč udomačiti« (Žižek 2004, 75). Trditev Levinasa »odgovoren sem za drugega, ne da bi imel kakršno koli pravico zahtevati, naj Drugi izkazuje enako odgovornost do mene« (v Žižek 2004, 80) pa bi se morala kazati v dandanašnja (povzdignjeni) tolerantnost do Drugega. Vendar, se spoštovanju Drugosti kaže kot odprtost zanjo ter obsesivni strah pred nadlegovanjem, »skratka Drugi, je čisto v redu, vse dokler njegova prisotnost ni preveč vsiljiva, dokler Drugi ni resnično drugi« (Žižek 2004, 117–118). Bauman se za definicijo Drugega opre na Sartra, »človeške druge izvzame iz preostalega akterjevega obzorja enote, ki jih dodeluje kvalitativno drugačen položaj in sposobnost /.../ drugi že samo s tem, da me gleda, postane omejitev moje svobode« (Baumann 2006, 260).

Koncept Drugega Bajt ovrednoti kot koncept »neločljivo povezan s konceptom nacionalne identitete, ki pomen dobi šele v soočenju z Drugimi, saj ima občutek pripadnosti relativno vrednost« (v Kogovšek in drugi 2010, 203), zato pri izbrisu lahko govorimo o pomembnih Drugih, ki so lahko »notranji ali zunanji«. Izbrisani trdi prehajajo med »zunanjim in notranjim, saj so stalni prebivalci, rojeni v drugih republikah Jugoslavije, najprej tvorili simbolne notranje nečlane«, izbris pa jih je ovrednotil v zunanje druge, čeprav so še vedno »bivali znotraj nacionalne države, vendar so s statusom tujca obravnavani kot zunanji nečlani« prvi Bajt.

Hermann Jahrreis za Žide v nacistični Nemčiji vpelje termin »notranji emigrant«. Termin opiše kot »tisti, ki je živel kot izobčenec med lastnimi ljudmi, med slepo verujočimi množicami« (Arendt 2003, 151). Uničevanje šibkejših kot smo sami, zaradi lastne nečimrnosti, pomanjkanja ali pa zaradi želje po uničenju ničnosti je večni krog saj vedno obstaja manjšina, ki je šibkejša. »Razpršitev odgovornosti in s tem nevtraliziranje moralne potrebe, ki izhaja iz nje, morata nujno vključevati oziroma sta sinonim za zamenjavo bližine s fizično in duhovno ločenostjo« (Bauman 2006, 277). Pomembno pa je tudi opazka, da »zlo se najbolj divje razbesni ob misli, da bi mu kdo vzel to bedo« (Kierkegaard v Eagleton 2008, 59).

7 NA DRUGI STRANI IZBRISA

Zorn sklene, da so se izbrisani pred »vrati zakona« znašli sami, izbris so si definirali kot individualni problem. »Odnos države do izbrisanih, ki so izbris jemali kot osebni problem« je

»vplival na (ne)zmožnost njihove politične subjektivizacije; šele desetletje po izbrisu so se prizadeti v javnosti pojavili kot zagovorniki lastnih pravic in so se za njih začeli boriti kolektivno« (v Lipovec Čebren in drugi 2011, 33). Kršenje pravic so zaznali kot izobčeni posamezniki, posledice izbrisa so pri nekaterih vplivale na »spremenjeno samopodobo, pri čemer se izbrisani pogosto počutijo manjvredne oziroma nevedne«. Po analizi pripovedovanj sklone, da se pojavljata dve različni reakciji na izbris: »Pozunanjena krivda oziroma pripisovanje odgovornosti zunanjim dejavnikom (bes, razočaranje) in ponotranjena krivda (interiorizirana), ki izhaja iz prepričanja, da je posameznik sam odgovoren za izbris« (Lipovec Čebren in drugi 2011, 28). »Izbris je ljudi osebno prizadel, pahnil jih je v skrajno neznosen in ranljiv položaj« (Zorn 2003, 6). Ponotranjena krivda, temelji na tem »da so izbrisani privolili v razlago, da so za izbris odgovorni sami, njihova eksistenca pa je ogrožena po lastni krivdi, /.../ pripravljeni so ponotranjiti rasistični diskurz, po katerem izbrisani simbolizirajo izdajalce slovenske nacije /.../ zaradi stigme, pogosto reagirajo z umikom, apatijo ter depresijo« (Lipovec Čebren in drugi 2011, 99). Samo definirali so se skozi prizmo javnega diskurza (tudi političnega), kot »oportunisti, špekulanti, prebrisani, samoizbrisani, t.i. izbrisani, agresorji, okupatorji, jugoofcirji« (Lipovec Čebren in drugi 2011, 292).

Gregorčič (v Lipovec Čebren in drugi 2011, 118) izbris opredeli na ravni zveze »živi-mrtvi«, »fizično živi, pravno mrtvi«, saj se jim je zgodila »pravna smrt«, ta pa je lahko povzročila tudi fizično; »izbrisanim so bili na delu vmesnosti odvzete pravice, vseeno pa so morali izpolnjevati dolžnosti do države (plačevanje računov, dohodnine). Gregorčič »vmesnosti« ne definira kot »birokratsko napako ampak kot simptom delovanja kapitalističnega sistema« še povzame (v Lipovec Čebren in drugi 2011, 118). Torej, izbrisani so nastali kot nujen stranski produkt delovanja sistema. Zdravkovič v (Lipovec Čebren in drugi 2011, 142) doda, da je za izbrisane »fizično telo bilo edino sredstvo boja, ki jim je ostalo«. Tu je potrebno opozoriti na primere deportacije ali pa izгона.¹⁰

»Pripovedi izbrisanih so govorile o grobem kršenju človekovega dostojanstva, o skrajnem obupu in občutku zapuščenosti« (Zorn 2003, 52). Izbrisani so sicer verjeli v delovanje pravne ter pravične države, da bo država poskrbela za njih, opiše t.i. »koncept zaupanja v državo«. Da pa je posameznik sposoben razumeti izbris mora »podvomiti o državnem ustroju, o samem

---

¹⁰ Znani so primeri »izгона v smrt«. Primer, ko so bili posmrtni ostanki izbrisane najdeni v množični grobnici v Bosni – s sledmi mučenja in grozljive nasilne smrti. Jalušič poveže tako »administrativno etnično čiščenje« z izbrisom v Sloveniji kot z »množičnimi zločini iz verige vojn v nekdanji Jugoslaviji« (Jalušič 2009, 111).

bistvu države kot poroku pravic svojim državljanom. Ponotranjenje te ugotovitve je za /.../ izbrisane pomenilo dolgotrajen proces, ki je zahteval spremembo njihovih življenjskih nadzorov, iz prepričanja vsemogočnosti države, ki je bila v socializmu kot porok skrbi in moči prisotna v vsaki pori posameznikove eksistence, so se bili prisiljeni soočiti z državnim aparatom, ki jih je namerno administrativno usmrtil« (Lipovec Čebren in drugi 2011, 18).

Po zapisu raziskovalke Zorn je eden od udeležencev na javni skupščini Društva izbrisanih prebivalcev Slovenije, ki je izbris doživel na svoji koži na pričevanju na javni skupščini povedal: »V tej državi je bolje biti pes kot pa izbrisani, kajti pravice psov se bolj varujejo in se o njih v javnosti več razpravlja kot o naših pravicah. Vsak dan smo na televiziji lahko gledali poročilo o usodi psov Milene Močivnik, medtem ko našega trpljenja in zavzemanja za naše pravice sploh niso omenjali« (v Zorn 2003, 9).

8 APATRIDNOST

Apatridi so ljudje brez državljanstva. »Apatridnost je bila ena ključnih posledic izbrisa« (Dedić 2003, 55), do katere v pravno formalnem smislu, ne bi smelo priti, saj je imel vsak državljan nekdanje Jugoslavije tudi republiško državljanstvo. »Problem apatridnosti še posebej pride do izraza ob spremembah državnih meja in nastanku novih držav, osebe brez državljanstva pa so najbolj ranljiva skupina prebivalstva, saj brez državljanstva ostanejo brez pravne osebnosti, nimajo državljanskih pravic in svoboščin ter ostanejo brez kakršne koli diplomatske zaščite« (Dedić 2003, 38). Avtorica poudari še, da se je apatridnost najpogosteje pojavila (in se pojavlja) v novonastalih državah, kjer je »načelo krvne zveze najpomembnejši princip za pridobitev državljanstva« (Dedić 2003, 38).

»Wallerstein (v Lipovec Čebren in drugi 2011, 163) opredeli, da so državljanstvo izumili kot pojem, ki »vključuje ljudstvo v politične procese, toda kar vključuje tudi izključuje. Državljanstvo omogoča privilegij, privilegij pa varujemo tako, da ne vključimo vseh«, kar pomeni, oni Drugi so Neslovenci, torej ne morejo biti Slovenci. Bajt razloži, da »na podlagi stalnega prebivanja, ki jim je bilo odvzeto« je država Slovenija oz. sistematično birokratski uradniki, »de facto opredelila izbrisane kot nepripadnike slovenskega občestva tako v smislu državljanske pripadnosti (saj jim ni bilo avtomatično podeljeno državljanstvo na podlagi teritorialnega načela prebivanja), kot tudi simbolne nacionalne pripadnosti (saj jim je bila

zanikana slovenska nacionalna identiteta) /.../ vprašanje ali bi se izbrisani samoopredelili za Slovence, Srbe, Jugoslovane, Rome, Hrvate in tako naprej, je povsem irelevantno« (v Kogovšek in drugi 2010, 207).

9 NEMIŠLJENJE IN JAVNI DISKURZ

»Eichmannova mentaliteta«, katere delovanje je nemišljenje, Jalušičeva opredeli kot »okvir za razumevanje, v katerem je bilo mogoče korak za korakom privzemati »rešitve« in dejanja, ki so vodili v etnično čiščenje, posilstva, množično ubijanje« ter ga asocira z Miloševićovo množično mobilizacijo prebivalstva ter primerom genocidnega poboja v Srebrenici. (Jalušič 2009, 14). Nemišljenje je pogubilo uradniško zavedanje o svojih dejanjih, družba ter strokovna javnost pa je o izbrisu molčala. Poleg tega se družba na kolektivni ravni ni bila sposobna soočiti z njimi in prenesti njihove bolečine, ki je bolečina Drugega. Take razmere je Allen Feldman imenoval »kulturalna anestezija«, kot povzame Zorn, gre za »zamolčanje neprijetnih in protislovnih izkušenj in občutkov tistih, ki so konstruirani v kulturnega Drugega« (Zorn 2003, 9).

Naracija žrtve, v kateri je »drugi« (v tem primeru imigranti) »celotno minimalizirano in uničeno, postane način formacije odnosov v debate med lokalno skupnostjo in državo, v načinu de-legitimizacije države kot predstavnika ljudi« (Jalušič v Pajnik 2002, 53), žrtev ki potrebuje zaščito ni Drugi, ampak tisti, ki je izpostavljen prisotnosti Drugega (tu se javni diskurz se sklada z Žižkovo tezo o Drugih). »Tisto kar je »domače« je posvečeno, v boju za »naše« vrednote in moralo in tudi boj za »naš« narod oz. »super narod«, agresivno potiska vsako stvar in vsakega, ki bi lahko ogrozil udobno domačnost« (Pajnik 2002, 7).

Razlike so se gradile na različnih ravneh. »Našost par excellence išče pot skozi politično stabilizacijo in množične medije« (Pajnik 2002, 7), pomembno pa tudi skozi uradni jezik sporazumevanja. Bajt trdi, da je »slovenščina postala steber nacionalne identitete, z njo se je ustvarila ločnica med nami in njimi /.../ z izbrisom je Slovenija homogenizirala nacionalno državo« (v Kogovšek in drugi 2010, 65). »Izbrisani so postali nezaželeni drugi personae non grate, nasilni primitivni barbarski Balkanci, pravo zrcalno nasprotje civiliziranim Slovencem« (v Kogovšek in drugi 2010, 65). In nasprotje je utrjeval prav jezik. Petković (v Kogovšek in drugi 2010, 220) pravi, da je bilo med izbrisanimi tudi veliko mladih ljudi, »ki so ustrezni standard uporabne izobrazbe dosegli v Sloveniji in v slovenskem jeziku, torej so se naučili

jezika dominantne kulture, vendar so jih v postopkih za doseganje pravic, vrnitve statusa stalnega prebivalstva ali podelitve državljanstva, obravnavali, kot da temu ni tako«.

»Ksenofobija je ustvarjena preko, ne z glasnimi manifestacijami ali vojaškimi slogani ampak z mehкими besedami, z opisovanjem slike normalnosti, z razliko, da je ta slika konstruirana in ne opisana« (Žagar v Pajnik 2002, 44). Slovenci so se pri izbrisu pokazali kot žrtve, kot ksenofobno razumevanje pa gre iskati tudi v (ne)reakcijah. »Mi moramo biti zaščiteni, naše vrednote morajo ostati nedotakljive, naša morala nepokvarjena« (Pajnik 2002, 9). Imigranti kot »odvečno breme za našo državo /.../ vse te stroške moramo plačati revni državljani /.../ med tem ko je vsak deseti Slovenec lačen /.../ iligalci lahko utopijo malo Slovenijo /.../ posebno ženske se počutijo nelagodno v bližini beguncev« (Pajnik 2002, 53–54).

Področje nekdanje Jugoslavije je bilo v javnem medijskem diskurzu reprezentirano kot »imaginarni Balkan¹¹ oziroma »naj bi predstavljal področje nasilja, primitivnosti, neracionalnosti itd., od katerega naj bi se Slovenija radikalno razlikovala« (Dedić 2003, 98). Poudari še, da naj bi Slovenija predstavljala evropsko kulturno področje, »sinonim za demokracijo in spoštovanje človekovih pravic« (Dedić 2003, 98). Zanimivi so tudi odzivi »stroke«, da »nekateri slovenski nacionalno znanstveni ideologi v odgovor analizam sovraštva in nestrpnosti trdijo, da Slovenci niso ksenofobi, ampak je to njihov obrambni mehanizem majhnega naroda« (Dedić 2003, 15) oz. če povzamemo drugače po Bajtovi »slovenski narod, ki je v državi Sloveniji večinski, (se) obnaša kot ogrožena manjšina, kar odseva klasičen nacionalističen mit zgodovinske žrtve« (v Kogovšek in drugi 2010, 211).

---

¹¹ Gre za »Balkanizem«, nekritično in poenostavljeno pripisovanje negativnih značilnosti Balkanu. (Dedić 2003, 98)

10 SKLEP

Z nalogo sem želela prikazati izbris na ravni holokavsta oz. Hitlerjevo končno rešitev kot »estetično šalo«, storjeno zaradi same po sebi, »ne zaradi npr. cilja po moči« (Žižek 2001, 64). Gesta »žrtvovanja ne cilja po neki profitabilni menjavi z Drugim, ki ga žrtvujemo temveč, raje, kot vprašanje ali »je tam nekje Drugi, ki je zmožen odgovoriti (ali ne) naši vstavitvi (vzpostavitev) žrtve« (Žižek 2001, 64–65), ne pa zgolj šibko ljudstvo. Ko govorimo o žrtvah izbrisa, Lipovec Čebtron opisuje sprejetje izbrisanih javnega diskurza kot načina samodefiniranja. Diskurz izbrisanici aplicirajo direktno nase, njihovo počutje, vdanost kar privede do vprašanja »je tam nekje Drugi, ki bo naslednjič, mogoče, odgovoril drugače« (Žižek 2001, 65)? Podobno kot enigma holokavsta, ki je tako temačno in grozljivo obdobje, se je tudi izbris nekaj let kamufliral v temačno, abstraktno in še pod pritiski vzvišene nacionalnosti kot nekaj, kar ni mogoče, da se je zgodilo (oz. če pa se je že zgodilo, gre vzroke iskati v Drugih). »Bistvo je, da ni nobene skrivnosti holokavsta, ki bi jo lahko odkrili, nobene enigme, ki bi jo lahko rešili« (Žižek 2001, 66). Na tej točki poudarjam, da nikakor ne želim enačiti grozljivosti holokavsta z izbrisom oz. ne gre za zanikanje žrtev ali preštevanje le teh, tudi ne za faktor bolj načrtovanega nacističnega aparata smrti oz. pravnega absurda, gre zgolj za mehaniko percepcije ter tudi raziskovanja intelektualcev¹². Stične točke obeh grozot, med katerima lahko, kot tudi z uboji med vojno v Bosni in Hercegovini ali pa kot genocidom v Ruandi, potegnemo vzporednice. Gre zato, da Drugi, v tem primeru izbrisanici jemljejo izbris kot individualni problem¹³. Z administrativnim pokolom ter tišino intelektualcev, pa preidemo do vprašanja, kaj če bi kot npr. »Ne smeš, ker nemoreš« kot se glasi Lazmannova prohibicija, ki jo navede Žižek (Žižek 2001, 65) izbrisali iz registra stalnega prebivališča ljudi, katerih starši bi bili Italijani ali pa Avstrijci ali pa Madžari? Kako bi takrat reagiral Drugi, bi vzpostavil dialog? Stavim v primeru Avstrijcev, da bi dialog vzpostavil Veliki Drugi, Evropska unija. »Škoda, ki je nastala z izbrisom, ne prizadeva zgolj izbrisanici posameznikov, ampak sega onstran njih, v same temelje povojne nacionalne države, in ima uničujoče učinke na pravni sistem, javne institucije in nastalo mentaliteto obravnavanja dejanj in odgovornosti zanje« (Jalušič 2009, 114).

---

¹² Izbrisanici kot opredeli Gregorčič (v Lipovec Čebtron in drugi 2011, 118) na ravni zveze »živi-mrtvi«, »fizično živi, pravno mrtvi«, oz. kot v t.i. liminalno stanje, »pojavnosti vmesnosti«, »med prostorom« »biti vmes«, bili so v »ne-prostoru« in »ne-čas«, »onkraj vsakršne meje« (Lipovec Čebtron in drugi 2011, 361) podobno kot Žižkov »The Muslim«.

¹³ Zorn v Lipovec Čebtron in drugi 2011, 33.

Če se vrnem k »estetični šali«, Žižkova kategorizacija ljudi v taboriščih na treh ravneh, ki so nekako hierarhično razdeljene ter so vpletene v »estetiko zla« kot »ponižanje in mučenje zapornikov, katero je bilo konec samo v sebi /.../ brez racionalnega namena, delovanje direktno proti toku interesov za maksimalno učinkovito izkoriščanje zapornikov« (Žižek 2001, 73). Po kategorizaciji, naj bi se nekateri egoistično (naravno) borili zase spet drugi, ki so iskali zavetje v »nekom«, ki pa ima voljo.

Lahko gremo še dlje in sprejmemo ta opis oz. kategorizacijo taboriščnikov kot tri razredne, hierarhične, široke kategorije, kjer je »The Muslim« na najnižji ravni »raven nič človečnosti« (Žižek 2001, 76) oz. »nimajo dostojanstva, izgubili so celo živalsko vitalnost ter egoizem« (Žižek 2001, 78), kar je za naciste bil še en dokaz njihove pod vrste, manjvrednosti. Poudarek na »The Muslim gaze« (Žižek 2001, 79) ki ga Žižek opredeli kot »desubjektivizirano, transfiksno stremljenje kot brezbržnost« oz. kot brez leska v očeh, brezvoljnost. Zaradi teh njegovih lastnosti ga opredeli kot »zgolj človeško lupino« (Žižek 2001, 85). Kljub temu, da je sam po sebi komičen (njegovo obnašanje, delovanje), pa takoj ko ga zaznamo kot takega, postane tragičen, saj »generira sočutje do njegove žrtvene pozicije« (Žižek 2001, 85). Žižek gre še dlje ter Adornov izrek »da ni poezije po Auschwitzu« interpretira, kot da estetska vrednost doseže svoj vrh ravno z njim. Poudari pa tudi, da če »pretiravamo s poudarjanjem estetskih vidikov se ta zloraba pokaže in se zato povsem izgubi vsakršen estetski učinek« (Žižek 2001, 87). Kot rečeno, ugajanja v grozi, če jo vzamemo zares in ni več opazovana od daleč ni več.

Kot se je holokavst zgodil, se je zgodil izbris, kot se vsakodnevno dogaja izbris, nekemu Drugemu, so nekje Drugje, pravice kršene, pa naj bo zaradi suverenosti, zaradi nacionalnosti, zaradi Drugih, zaradi banalnega zla. Ne »zlo srce, temveč je, prej nasprotno, (pokvarjenost) posledica odsotnosti mišljenja« (Jalušič 2009, 173–174). Poudarek je tudi, da smo vsi mi, jaz kot jaz ter jaz kot Drugi, Drugi za Drugega. Čas je, da si priznamo, da se izbris(i) vsakodnevno dogajajo tudi pri nas.

11 Literatura

1. Agamben, Giorgio. 2004. *Homo sacer: Suverena oblast in golo življenje*. Ljubljana: Študentska založba, Knjižna zbirka koda.
2. Arendt, Hannah. 2007. *Eichmann v Jeruzalemu*. Ljubljana: Študentska založba, Knjižna zbirka Koda.
3. Baumann, Zygmunt. 2006. *Moderna in holokavst*. Ljubljana: Študentska založba.
4. Božovič, Miran, Rado Riha, Alenka Zupančič, Slavoj Žižek in Stojan Pelko. 1991. *Bog, učitelj, gospodar*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
5. Cox, Christoph. 2001. *On Evil: An Interview with Alenka Zupančič*. Dostopno prek: <http://www.cabinetmagazine.org/issues/5/alenkazupancic.php> (29. avgust 2012).
6. Čebren Lipovec Uršula, Zorn Jelka. 2011. *Zgodbe izbrisanih prebivalcev*. Ljubljana: Zbirka Dokumenta.
7. Dedić Jasminka, Vlasta Jalušič in Jelka Zorn. 2003. *Izbrisani: Organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
8. Eagleton, Terry. 2008. *Sveti teror*. Ljubljana: Založba Sophia.
9. Homer, Sean. 2005. *Jacques Lacan*. New York: Routledge.
10. Jalušič, Vlasta. 1996. Hannah Arendt: Politika kot možnost. V Arendt, Hannah. *Vita Activa*, 5–25. Ljubljana: Knjižna Zbirka Krt.
11. Jalušič Vlasta. 2009. *Zlo nemišljenja. Arendtovski vaje v razumevanju posttotalitarne dobe in kolektivnih zločinov*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
12. Kogovšek Neža, Jelka Zorn, Sara Pistotnik, Uršula Lipovec Čebren, Veronika Bajt, Brankica Petković in Lana Zdravković. 2010. *Brazgotine izbrisa. Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz registra stalnega prebivalstva republike Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
13. Pajnik, Mojca. 2002. *Xenophobia nad post-socialism*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
14. Schmitt, Carl. 1994. *Tri razprave*. Ljubljana: Knjižna Zbirka Krt 90.
15. Zorn, Jelka. 2002. *Politike izključevanja med nastajanjem Slovenske državnosti. Raziskava o vsakdanjih izkušnjah ljudi, ki so bili leta 1992 izbrisani iz Registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
16. Žižek Slavoj. 2001. *Did somebody say totalitarianism. Five Interventions in the (Mis)use of Nation*. New York: Verso.
17. --- 2004. *Paralaksa: Za politični suspens etičnega*. Ljubljana: Analecta.